

УДК 94 : 351 (47783/86) «18/19»

ЕПІСТОЛЯРНИЙ ДИСКУРС ЛЕСІ УКРАЇНКИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ ЧАСОПИСУ «НАРОД» (1890–1895)

О. Г. Макарчук

*Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»,
вул. Князя Романа, 3/108, Львів, 79000, Україна*

Розглянуто епістолярний доробок відомої української поетеси Лесі Українки, присвячений журналу «Народ» — партійному органу першої української модерної партії РУРП. Для аналізу використано листування письменниці з видатними особистостями українського політичного життя кінця ХІХ — поч. ХХ ст. Переписка дочки Наддніпрянської України з її західноукраїнськими однодумцями показова як ілюстрація єдності інтелектуалів Заходу і Сходу України, що почала формуватися ще в ті історичні часи та зміцніла у ХХ–ХХІ ст.

Ключові слова: *епістолярна спадщина Лесі Українки, партійна преса України ХІХ — поч. ХХ ст., Русько-українська радикальна партія.*

Постановка проблеми. У науковому вивченні історичної особистості особливе місце займає її епістолярна спадщина. Особисте листування — найпоширеніше джерело приватного походження, що оприлюднюється зазвичай після смерті самого діяча та його адресатів. Винятком є відкриті листи, що надсилаються засобом масової інформації з метою їх публікації.

Листи бувають різного характеру (ділові, побутові, офіційні тощо), але всі вони містять інформацію, котра доповнює відкриті історичні джерела, і доповнює подекуди вельми суттєво. Листи також є історичними документами епохи, частиною творчого спадку публічного діяча. Саме таким є епістолярний доробок відомої української поетеси Лесі Українки, яка мала свій оригінальний погляд на політичні події кінця ХІХ століття у Галичині, зокрема на утворення та діяльність першої вітчизняної модерної політичної сили — Русько-української радикальної партії та її друкованого органу — журналу «Народ».

Поза сумнівом, оцінки Лесі Українки становлять значний науковий інтерес для літературознавців, істориків, політологів, зрештою, спеціалістів у галузі вітчизняного медіазнавства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В Україні створено потужну школу вивчення життя і творчості Лесі Українки. Епістолярну спадщину, що була важливою часткою творчого спадку видатної української поетеси, публікують у багатотомні видання творів. Тут можемо відзначити зібрання творів у 12 томах, що є найповнішою публікацією листування Лесі Українки. Питанням історіографії присвячені роботи Л. Шологона, С. Шаховського та М. Кармазіна.

Епістолярні пам'ятки були складовою частиною міжособистісної комунікації Лесі Українки з її братом Миколою Косачем, а також ідеологом радикального руху та його преси Михайлом Драгомановим (дядьком поетеси) і публіцистом, громадським і політичним діячем Михайлом Павликом. У листуванні піднімалися літературні, економічні, політичні питання.

Вважаємо, що ставлення видатної української письменниці до утворення та діяльності РУРП та її партійного органу «Народ» не достатньо висвітлено у вітчизняній науковій літературі.

Мета статті. На основі листування Лесі Українки окреслити місце тогочасної (кін. XIX — поч. XX ст.) української партійної преси у політичному житті українських земель.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 90-х рр. XIX ст. донедавна роз'єднаний національний рух на західноукраїнських землях вступив у політичну, організовану стадію розвитку. На ґрунті наявних суспільно-політичних течій утворилися перші політичні партії, були сформульовані програми та політичні гасла, розраховані на участь в їх реалізації широких суспільних верств.

Леся Українка не залишилася поза суспільними процесами, що відбувалися на розділених між двома імперіями українських землях. Відвідавши на початку 90-х рр. XIX ст. Галичину та Буковину, вона познайомилася з «ветеранами» політичного руху краю, засновниками першої політичної партії України (що на десятиліття випередила східноукраїнську РУП) Іваном Франком та Михайлом Павликом.

На сторінках партійного часопису «Народ», що вже у першому номері заявив мету видання: «помочи зв'язати Русинів у водну-однісіньку демократично-поступову партію, чи красше громаду (...) помочи двигнути матеріально, чи справді просвітити наш народ, простих робітних людей, і тому ми так назвали свою газету» [1], видавці репрезентували новий динамічний період розвитку галицьких українців.

Від часу утворення (1890 р.) Русько-Українська радикальна партія на сторінках партійного часопису піднімала питання, що були найбільш актуальними для українців Галичини та Буковини — боротьба за загальне і рівне виборче право, за 8-годинний робочий день, за змогу безперешкодно святкувати день солідарності трудящих Першого травня тощо.

Кількість прихильників радикальних ідей швидко зростала, тож уже в 1891 р. у листі до свого брата — відомого українського вченого-метеоролога та письменника Михайла Петровича Косача — Леся Українка вказала: «Зроду я не думала, щоб радикальна партія була така велика, як тепер є, а вже коли вона виставила двох кандидатів своїх і кандидатура їх потверджена, то а таки щось та значить. З усіх трьох галицьких (русинських) партій радикальна здається мені найпрогресивніша і найрозумніша, я думаю, що коли вона розумно поведе свої справи, то їй (буде. — Авт.) легко повернути до себе простий люд» [2, с. 245].

З перших номерів новоствореного видання видавці та редактори «Народу» намагалися долучити Лесю Українку до співпраці. «Ви радите передати в «Народ» (поетичні твори. — Авт.), — писала поетеса своєму дядькові М. Драгоманову, — але ж він здається, віршів не друкує, та й взагалі, здається, там белетристики нема.

Та от мене дехто з товаришів корить, що нема в моїх віршах міцної тенденції, що бракує громадських тем, що в мене тільки образи та форма то ще так-сяк, а решта (...) себто я мислю, що нікуди моя поезія не судна. Ба, що ж робить, хоч і так» [3, с. 242].

Ці свої сумніви Леся Українка підкріплювала такими роздумами: «галичани (пам'ятай, далеко не всі) вище нас стоять у громадських думках і справах, зате загальна просвіта у них далеко нижче нашої; я чула се давно (...), але не думала, що се буде настільки правда. Крім того, у радикальській громаді тримається напрямок (дай боже, щоб він недовго протримався) ... антипоетичний та антиартистичний (...) тут можливі ще суперечки, подібні таким: що краще Шіллер чи нові чоботи, Венера Мілоська чи куль соломи» [4, с. 71].

Інакше кажучи, особистого замилювання політично активними «галичанами» (зокрема й РУРП) тогочасна Леся Українка не мала, отже, її оцінки можна вважати певною мірою неупередженими, об'єктивними.

Поступово, під впливом духовного наставника Михайла Драгоманова, Леся Українка долучилася до безпосередньої роботи у партійному часописі РУРП, опублікувавши у 1891 р. у «Народі» переклад з Віктора Гюго під заголовком «Сірома» («Бідні люди») [5]. Римованим рядкам передувала «Посвята моєму любому і вельмиповажаному дядькові Михайлові» — як особиста вдячність за підтримку і допомогу у творчості та формуванні політичного світогляду. Цікаво, що цей переклад авторка забрала з редакції іншого україномовного друкованого органу — газети «Зоря», «бо вже мені те воловодіння обридло, а на погибель дати не хочу». «Відаю «Народові», — писала Леся Українка Михайлові Драгоманову, — бо з «Народом» тепер буду в ліпших відносинах, пізнавши його» [6, с. 85].

Співпраця з часописом поглиблювалася, і вже на початку 1892 р. у листі до М. Павлика Леся Українка вдоволено пише: «...вірші і весняний «Народ» пішли по світі широкім гуляти, і мудрий буде той, хто їх зловить» [7, с. 127].

У 1891 р. у зв'язку із хворобою (туберкульоз) поетеса була змушена залишити Україну, однак, перебуваючи у Німеччині, Австро-Угорщині та інших країнах, письменниця не змінює симпатій до «Народу» та справи українського політичного відродження.

З Відня Леся Українка скаржиться Михайлові Павлику: «Сподівалися ми тут читати «Народ» та народовської газети, але, на превелике диво, окрім «Діла» та «кацапських» газет, що знайшли нічогісінько, «січовики» говорять: «Погнівалися на нас усі!». Ото диво! Рада б знати, що се має значити. Невже й справді «погнівалися»? [8, с. 68].

Через деякий час, коли свіжі номери партійного часопису доходять до Відня, поетеса надсилає лист-вдячність М. Павлику: «Дуже дякую Вам за «Народ» бо тут у «Січі» («Січ» — студентське товариство, що склалося із студентів-українців, що навчалися у Відні. — Авт.) хоч він і приходять, але розходиться поміж людьми, так, що трудно його зловити, окрім того, сидючи в «Січі», якось не можу прочитати як слід через розмови, а додому ніяково брати, бо не я ж одна охоча до читання» [9, с. 77].

Втім, Леся Українка окремо відмічає, що не всі українці Відня схвально ставилися до партійного часопису і завдань, які на сторінках видання проголошувала радикальна партія. «Далеко не всі радикали у всьому солідарні з «Народом». — зазначала у листі до М. П. Косача письменниця, — тутешні, наприклад, потребували поправки «програми», ладнають тепера свою, по власній думці вряжену програму». «Хто знає, як то буде, — розмірковує авторка, — але, певне, «Народ» — у власному інтересі — муситиме погодитись з молодими радикалами, бо не матиме ж сама редакція займати становище партії. Погано, що на таку малу країну, як Галичина, зібралось аж чотири партії («тверді», народовці, угодовці і радикали), але тут єсть потіх та, що значить, все-таки люди живуть і думають, а не сплять і скніють, як то у нас — чи то по неволі, а чи то й по волі скрізь ведеться» [2, с. 245].

У листі до М. П. Драгоманова Леся Українка не тільки подає характеристику партійного часопису, а й вкотре аналізує ставлення місцевих українців до видання: «До «Народу», — зазначає вона, — наші люди відносились якось досить скептично, бо думали, що всі його ідеї походять від Франка та Павлика і на них же кінчаються. До того ж «Народ» відвертав від себе наших людей тим, що мало змагався з «кацапами» (москвофільством. — Авт.), а дуже багато з народовцями (а симпатії українців були все ж таки найбільше на народовській стороні), до того ж нас прикро вражав його сварливий тон, — я й тепер думаю, що він собі шкодить отим нестримливим тоном» [6. с. 84].

Доля радикальної партії також стала предметом обговорення з рідним дядьком. «Тепер, я думаю, галицькі симпатії на Україні мусять змінитись, бо, розібравши добре, що таке була тая «угода» і яка з неї користь вийшла, довідавшись, як провадились вибори, дізнавшись, яка-то єсть радикальна партія, наші люди (звичайно, не всі, а хто більше тямущий) перенесуть свої симпатії на радикалів. Не знаю, яка буде з того користь для Галичини, але для України то мусить якась бути, бо, може, ті гостріші радикальні ідеї трохи розбудять нашу оспалу та прибиту громаду та допоможуть виплисти на чистішу воду» [6, с. 85].

Майбутнє радикальної партії, питання збільшення прихильників радикальної ідеї стало темою прогнозу у наступному листі до М.П. Косача: «Ти не можеш зрозуміти, чого «Народ» хоче перетягти до себе «кацапів», але він має рацію, бо кацапська (москвофільська. — Авт.) партія досить велика, міцна та й гроші має і вплив на попів, отже, якби від неї відлучились молоді розумніші люди, то вона дуже б ослабла, а се для Галичини було б велике щастя. Звісно, коли вони стануть радикалами, то перестають бути кацапами, та то й слава богу» [10, с. 88].

У ситуації, коли «більшість нашої української громади (у Відні. — Авт.) сидить на самій нужденній російській пресі, а через те не бачить як слід світу — ні того, що в вікні, ні того, що поза вікном» [6, с. 85], зростає інтерес до преси незаангажованої, такої, що дає правдиву інформацію живою українською мовою. «Та я скажу так, як ваш якийсь прихильний кореспондент, — пише у листі до М. Павлика письменниця, — що без «Народу» світ якимсь порожнім видається, або принаймні нецілим» [11, с. 104].

І далі, тому самому адресату: ««Народ» потроху здобуває собі симпатії таких людей, що я й не надіялася від них такої метаморфози, ну. Та в сих справах багато значить ще (тут є. — Авт.) й жива мова, бо самою літературою часом не багато врадиш» [12, с. 107].

Одним з важливих періодів у формуванні світогляду Лесі Українки став час її перебування у Софії у свого дядька Михайла Драгоманова — відомого українського громадського та культурного діяча. Саме з Болгарії до М. Павлика надійшов лист, сповнений тривоги за майбутнє видаваного ним партійного журналу: «Я тепер не знаю гаразд, як воно буде, виходить ніби так, що грошей на «Народ» досить, а з другого боку виходить так, що дефіциту 157 зр.... Чи сей дефіцит приймає Arbeitgeber (роботодавець) чи ні, я не знаю (...) Я гадаю, що краще мені пождати, що покаже з'їзд (радикальної партії. — Авт.), а там вже побачимо» [13, с. 240].

Леся Українка гірко іронізує над тими членами партії, які не мають «ні енергії, ні щирої віри в своє діло, ні навіть властивої партії, се видно навіть з їх власних слів, а ще більше з їх поведінки». «Як се можна, — дивується вона, — щоб партія не кивнула пальцем для рятунку своїх газет (...), а рятують їх інші люди?» [13, с. 241]. Письменниця нарікає на те, що «вся робота над освітою і обороною прав галицького люду лежить на плечах двох-трьох людей (У першу чергу М. Павлика та І. Франко. — Авт.) (назва «русько-українська радикальна партія» більш голосна, ніж правдива назва); на них же лежить і прилюдна боротьба за нашу, українську, справу». «Чи не пора ж нам, — у полемічному запалі продовжує Леся Українка, — взяти хоч яку частку їх праці на себе? Не все ж сидіти заложивши руки та дякувати їм, що побиваються за нас» [14, с. 11].

Майстра слова турбують також публіцистичні та письменницькі зв'язки між земляками двох розділених частин українських земель. Леся Українка пов'язує брак статей Наддніпрянських авторів у «Народі» з нестачею фінансування часопису. «Якби було більше праці з України (під російської. — Авт.), — зазначає поетеса у «Листі до товаришів», — то й гроші українські давались би з більшою охотою». Адже ««Народ», — продовжує авторка, — єсть все-таки єдина часопись на українській мові, де можлива одкрита розмова про наші громадські питання та подавання фактів з життя нашого люду» [14, с. 10].

Одним з найбільш важливих для галицьких українців «громадських питань» було проведення загальнодержавних та місцевих (Королівство Галичини та Лодомерії) виборів.

Значне місце на сторінках часопису і у листуванні Лесі Українки з «батьками» часопису займало це актуальне на кінець XIX століття питання. «Ще теж я не розумію, чого вибори так дорого коштують, — з подивом писала вона М. Павлику. — Коли ж гроші потрібні «для впливу», то їх шкода на се, бо се значить оплачувати деморалізацію». «Ліпше обернути ті гроші, — підсумовує письменниця, — на що кращого. Міцна партія мусить мати вплив і без грошей, а інакше її вплив нічого не варт, хоч би й як багато коштував» [13, с. 241].

Загалом же можна зазначити, що доля партійного часопису та майбутнє української журналістики в умовах чужоземного поневолення стоїть на порядку денному відомої української письменниці. Адже «коли загине «Народ», — наголошує Леся

Українка, — то хто знає, як довго прийдеться ждати до нової часописі та тинятись по різних «чужих хатах»; вже ж тяжче заснувати нову газету, ніж підтримувати давнішу» [14, с. 10].

Висновки. Епістолярна спадщина Лесі Українки є важливим джерелом для вивчення історії вітчизняної партійної преси кін XIX — поч. XX століття. Особливий інтерес вона становить через її незаангажованості, а отже, об'єктивності. Відома українська поетеса, представниця політично активної родини вільнодумців, мала власний погляд на видавану І. Франком та М. Павликом партійну пресу РУРП. Погляд цей був сповнений симпатії, але позбавлений оптимізму. Для сучасних науковців, які вивчають історичне минуле вітчизняних мас-медіа, він має значення певного орієнтиру. Адже творчі натури зазвичай краще відчують настрої епохи, її часовий колорит, який має тенденцію вислизати з уваги сучасника. Поради поетеси вражають сучасника не лише політичними міркуваннями, які є зазвичай малоцікавими людям творчим, а й діловим хистом — формуванням стратегії та тактики видання у боротьбі за читацьку аудиторію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Народ (Львів). 1890, № I. 1 січня. С. 1.
2. До М. П. Косача. Відень, 25 лютого 1891 р. Леся Українка. Зібрання творів у чотирьох томах. Т. 4. Оповідання, статті, листи. С. 244–252.
3. До М. П. Драгоманова. Луцьк, 18 грудня 1890 р. Леся Українка. Зібрання творів у чотирьох томах. Т. 4. Оповідання, статті, листи. С. 240–244.
4. До М. П. Косача. Відень, 25 лютого 1891 р. Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Т. 10. Листи. (1867–1897). С. 68–76.
5. Народ (Львів). 1891. № 10–12. С. 173–175.
6. До М. П. Драгоманова. Відень, 13 березня 1891 р. Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Т. 10. Листи. (1867–1897). С. 82–86.
7. До М. І. Павлика. Колодяжне, перша половина січня 1892 р. Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Т. 10. Листи. (1867–1897). С. 126–127.
8. До М. І. Павлика. Відень, 14 лютого 1891 р. Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Т. 10. Листи. (1867–1897). С. 67–68.
9. До М. І. Павлика. Відень, 3 березня 1891 р. Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Т. 10. Листи. (1867–1897). С. 77–78.
10. До М. П. Косача. Колодяжне, Після 25 березня 1891 р. Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Т. 10. Листи. (1867–1897). С. 87–89.
11. До М. І. Павлика. Євпаторія, 28 липня 1891 р. Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Т. 10. Листи. (1867–1897). С. 103–106.
12. До М. І. Павлика. Шабо, Анкерман, 24 серпня 1891 р. Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Т. 10. Листи. (1867–1897). С. 106–107.
13. До М. І. Павлика. Софія, 9 липня 1894 р. Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Т. 10. Листи. (1867–1897). С. 239–242.
14. Лист до товаришів. Софія, січень 1895 р. Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Т. 10. Листи. (1867–1897). С. 9–11.

REFERENCES

1. Narod (Lviv). 1890, I, 1 sichnia, 1 (in Ukrainian).
 2. Do M. P. Kosacha. Viden, 25 liutoho 1891 r. Lesia Ukrainka. Zibrannia tvoriv u chotyrokhtomakh. T. 4. Opovidannia, statti, lysty, 244–252 (in Ukrainian).
 3. Do M. P. Drahomanova. Luts'k, 18 hrudnia 1890 r. Lesia Ukrainka. Zibrannia tvoriv u chotyrokhtomakh. T. 4. Opovidannia, statti, lysty, 240–244 (in Ukrainian).
 4. Do M. P. Kosacha. Viden, 25 liutoho 1891 r. Lesia Ukrainka. Zibrannia tvoriv u dvanadtsiaty tomakh. T. 10. Lysty. (1867–1897), 68–76 (in Ukrainian).
 5. Narod (Lviv). 1891, 10–12, 173–175 (in Ukrainian).
 6. Do M. P. Drahomanova. Viden, 13 bereznia 1891 r. Lesia Ukrainka. Zibrannia tvoriv u dvanadtsiaty tomakh. T. 10. Lysty. (1867–1897), 82–86 (in Ukrainian).
 7. Do M. I. Pavlyka. Kolodiazhne, persha polovyna sichnia 1892 r. Lesia Ukrainka. Zibrannia tvoriv u dvanadtsiaty tomakh. T. 10. Lysty. (1867–1897), 126–127 (in Ukrainian).
 8. Do M. I. Pavlyka. Viden, 14 liutoho 1891 r. Lesia Ukrainka. Zibrannia tvoriv u dvanadtsiaty tomakh. T. 10. Lysty. (1867–1897), 67–68 (in Ukrainian).
 9. Do M. I. Pavlyka. Viden, 3 bereznia 1891 r. Lesia Ukrainka. Zibrannia tvoriv u dvanadtsiaty tomakh. T. 10. Lysty. (1867–1897), 77–78 (in Ukrainian).
 10. Do M. P. Kosacha. Kolodiazhne, Pislia 25 bereznia 1891 r. Lesia Ukrainka. Zibrannia tvoriv u dvanadtsiaty tomakh. T. 10. Lysty. (1867–1897), 87–89 (in Ukrainian).
 11. Do M. I. Pavlyka. Yevpatoriia, 28 lypnia 1891 r. Lesia Ukrainka. Zibrannia tvoriv u dvanadtsiaty tomakh. T. 10. Lysty. (1867–1897), 103–106 (in Ukrainian).
 12. Do M. I. Pavlyka. Shabo, Ankerman, 24 serpnia 1891 r. Lesia Ukrainka. Zibrannia tvoriv u dvanadtsiaty tomakh. T. 10. Lysty. (1867–1897), 106–107 (in Ukrainian).
 13. Do M. I. Pavlyka. Sofia, 9 lypnia 1894 r. Lesia Ukrainka. Zibrannia tvoriv u dvanadtsiaty tomakh. T. 10. Lysty. (1867–1897), 239–242 (in Ukrainian).
 14. Lyst do tovaryshiv. Sofia, sichen 1895 r. Lesia Ukrainka. Zibrannia tvoriv u dvanadtsiaty tomakh. T. 10. Lysty. (1867–1897), 9–11 (in Ukrainian).
- doi: 10.32403/0554-4866-2018-1-75-166-173

**EPISTOLIAN DISCOURSE OF LESIA UKRAINKA AS A SOURCE
OF STUDYING THE PERIODICAL «NAROD» (1890–1895)**

O. H. Makarchuk

*National University «Lviv Polytechnic»,
3/108, Kniazia Romana St., Lviv, 79000, Ukraine
olena.makarchuk@gmail.com*

The epistolary enhancement of the famous Ukrainian poetess Lesia Ukrainka, which was devoted to the periodical «Narod» – the party body of the first Ukrainian modern party — the Ruthenian-Ukrainian Radical Party — has been reviewed.

In the 90's of the XIX century the national movement in the West Ukrainian lands, which was recently disjointed, entered a new politically organized stage of its development. On the basis of the existing socio-political trends the first political parties were formed, the

programs and the political slogans, which were made for the people of different social strata to participate in their implementation were formulated.

Lesya Ukrainka did not remain outside the social processes that took place on the Ukrainian lands which were divided between the two empires. In the early nineties of the nineteenth century, while she was visiting the Galicia and Bukovina, Lesya Ukrainka met with the «veterans» of the political movement of the region, the founders of the first political party of Ukraine (which was for the decades ahead of East-Ukrainian RUE) Ivan Franko and Michael Pavlyk.

The logical consequence of this personal acquaintance was the continuation of co-operation in the form of business and partly personal correspondence.

The correspondence between the writer and the prominent personalities of the late XIX — early XX c.c. has been used for the analysis. The main attention is paid to the «working» aspect of the correspondence, which was associated with the development of strategy and tactics to achieve the readers' attention; the less of the discussed issues were concerned with the oeuvre of Lesya Ukrainka as a poet and social activist. In our opinion, such a division of emphases is due to two reasons: firstly, the ideological closeness of the correspondence participants, perceptive Ukrainianophiles and Democrats. Secondly, the authority of Lesia Ukrainka as an acknowledged coryphaeus of the young (end of the XIX-th century) modern Ukrainian literature has already been indisputable. On the other hand, we see the efforts of the editorial staff to use the creative potential of the poetess who already had a name on both sides of the Dnieper.

The correspondence of the daughter of Dnieper Ukraine with her western Ukrainian supporters is perceived as an illustration of the West and the East of Ukraine intellectuals' union, which began to emerge in those historical times and strengthened in the XX–XXI c.c.

The another aspect of this correspondence which can be interesting for the contemporary is purely philological. The literary Ukrainian language at the end of the nineteenth century experienced an active stage in its formation, the establishment of its own vocabulary and grammar, which can be followed in the texts of the epistolary messages from all the participants in the correspondence.

Keywords: *epistolary heritage of Lesia Ukrainka, the Ukrainian party press of XIX — beg. of XX c.c., Ruthenian-Ukrainian Radical Party.*

Стаття надійшла до редакції 01.02.2018.

Received 01.02.2018.